



החשמונאים בהלכה מלכות

הרב אלי ארמן:רמקול  
בנובמבר, 27 2012 :תאריך  
עברית:שפה

לזכות נעכא גיטל בת רחל אסתר וחנה ליבא בת נעכא גיטל ביום הולדתם - שיזכו לשפע אין סופי של ברכה והצלחה ברוח וגשם ועוד ועוד זרעא של קיימא!

א] הקדמה

ב] הרמב"ן ככתבו וכלשונו

ג] סתירה ברמב"ן – האיסור בהמלכה סתם או רק במשיחה?

ד] הבדלים בין מלכות ישראל למלכות יהודה

ה] המקור לחיוב מיתה על עבירת לא יסור – כפירה בתורה

ו] שיטת הרמב"ם

ז] למה הרמב"ם תיאר רקע היסטורי?

ח] קשה על הרמב"ן – מהגמרא משמע שלמלך ישראל יש דין מלך

ט] לאור דברי הרמב"ן יש להבין למה לא מצאנו שמחו חכמי ישראל בחשמונאים על חטאם?

י] מלכות התורה

י"א] שיטת הר"ן

י"ב]רמב"ן – גם הבטחה וגם ציווי

י"ג] שיטת הרשב"א

י"ד] שיטת האברבנאל

ט"ו] לימודי זכות על החשמונאים

בתורה נאמר "לא יסור שבט מיהודה ומחוקק מסין רגליו עד כי ייבוא שילה וְלו יקֹהֶת עֲמִים" [בראשית מט י]. והרמב"ן כתב פסוק זה באריכות וגדולי הדורות הזיעו ועמלו כדי להבין דבריו לאשורם, ואנן ננקוט בשיפולי גלימתם לשדד עמקים ולדלות פנינים מדברי קדשו של רבינו הקדוש הרמב"ן זי"ע.

לא יסור שבט מיהודה - אין ענינו שלא יסור לעולם כי כתוב [דברים כח לו] "וְיִלֶךְ ה' אוֹתָךְ וְאֶת מֶלֶכְךָ אֲשֶׁר תִּקֵּים עֲלֶיךָ אֶל גּוֹי אֲשֶׁר לֹא יָדַעַת אֶתָּה וְאֲבוֹתֶיךָ". והנה הם ומלכם בגולה אין להם עוד שם מלך ושרים וימים רבים אין מלך בישראל, והנביא לא יבטיח את ישראל שלא ילכו בשבי בשום ענין בעבור שימלוך יהודה עליהם אבל ענינו שלא יסור שבט מיהודה אל אחד מאחיו כי מלכות ישראל המושל מהם יהיה ולא ימשול אחד מאחיו. עליו. וכן לא יסור מחוקק רגליו שכל מחוקק בישראל אשר בידו טבעת המלך ממנו יהיה, כי הוא ימשול ויצוה בכל ישראל ולו חותם המלוכה. עד כי יבא בנו ולו יקֹהֶת כל העמים לעשות בהם כרצונו. וזה המשיח, כי השבט ירמוז לדוד שהוא המלך הראשון אשר לו שבט מלכות ושילה הוא בנו אשר לו יקֹהֶת העמים.

והכתוב הזה רמז כי יעקב המליך שבט יהודה על אחיו והוריש ליהודה הממשלה על ישראל. והוא מה שאמר דוד [ב דברי הימים א' כח ד] 'ויבחר ה' אלהי ישראל בי מכל בית אבי להיות למלך על ישראל לעולם כי ביהודה בחר לנגיד ובבית יהודה בית אבי ובבני אבי בירצה להמליך על כל ישראל'.

ואמר' לא יסור' לרמז כי ימלוך שבט אחר על ישראל אבל מעת שיחל להיות ליהודה שבט מלכות לא יסור ממנו אל שבט אחר. וזהו שנאמר [בדברי הימים ב' יג ה] 'כי ה' אלהי ישראל נתן ממלכה דוד על ישראל עולם לו ולבניו'. וענין שאול היה כי בעבור שדבר שאלת המלכות בעת ההיא נתעב אצל הקב"ה לא רצה להמליך אותם מן השבט אשר לו המלכות שלא יסור ממנו עולמים ונתן להם מלכות שעה. ולזה רמז הכתוב [בהושע] שאמר אתן לכם מלך באפי ואחח בעבר תי' שנתנו לו. והיה כל זה מפני שמואל שופט ונביא ולוחם מלחמותיהם על פי ה' ומושיע אותם ולא היה להם לשאול את מלך בימיו.

ולפי דעתי היו המלכים המולכים על ישראל משאר השבטים אחרי דוד היו עוברים על דעת אביהם ומעבירים נחלה, הם סומכים על דבר אחיה הנביא שמשח לירבעם ואמר [ב מלכים א' יא לט] 'ואענה את זרע דוד למען זאת אך לא כל הימים'. וכאשר האריכו ישראל להמליך עליהם מלך משאר השבטים מלך אחר מלך ולא היו חוזרים אל מלכות יהודה עברו על צוואת הזקן יעקב אבינו ונענשו בהם.

וזה ה' עונש החשמונאים שמלכו בבית שני, כי היו חסידי עליון ואלמלא הם נשתכחו התורה והמצוות מישראל ואעפ"כ נענשו עונש גדול כי ארבעת בני חשמונאי הזקן החסידים המולכים זה אחר זה עם כל גבורתם והצלחתם נפלו הרבה ביד אם הם בחרו והגיע העונש בסוף למה שאמרו רז. "ל ב"ב ג' כל מאן דאמר מבית חשמונאי קאיתנא עבדא הוא שנכרתו כולם בעוון הזה. ואעפ"י שה' בזרע שמעון עונש מן הצדקים אבל כל זרע מתת' חשמונאי הצדיק לא עברו אלא בעבור זה שמלכו ולא היו מזרע יהודה ומבית דוד והסירו. השבט והמחוק לגמרי זה היה עונשם מידה כנגד מידה שהמשיל הקב"ה עליהם את עבדיהם הם הכריתום.

וראיתי בירושלמי במסכת הרוית פ"ג ה"ב אין מושחין מלכים כהנים אמר רב יהודה ענתוריא על שם לא יסור שבט מיהודה. אמר ר' חייא בר אבא למען יאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו בקרב ישראל" מה כתיב בתריה 'לא יהיה לכהנים הלויים' הנה שנו כאן שאין מושחין מלכים מן הכהנים בני אהרן. ופי' תחילה שהוא לכבוד יהודה שאין השרה שרה מן השבט ההוא ולפיכך אע"פ שישראל מקיימים עליהם מלך משאר השבטים כפי צורך השעה אין מושחין אותם שלא יהיו עליהם הוד מלכות אלא כמו שופטים ושוטרים יהיו והזכירו הכהנים אע"פ שהם עצמן ראויים למשיחה וכ"ש. שאר השבטים וכמו שאמרו בגמ' שאין מושחין אלא מלכי בית דוד ורחב"א פירש שהוא מנוע מה"ת שלא יהיה לכהנים הלויים כל שבט לוי חלק ונחלה במלכות עכ"ל. [עי' הערותיו המחכימות של הרה"ג ר' יהודה דביר בס' בית היין על הרמב"ן].

ג] סתירה ברמב"ן – האיסור בהמלכה סתם או רק במשיחה?

ראשון לציון, נתון הרמב"ן סותר עצמו, שכתב קודם שנענשו בית חשמונאי והמלכים שמלכו אחרי דוד משום שעברו על לא יגיע שבט מיהודה. ושוב הביא הירומי שכתב שאין מושחין כהנים משום לא יסור שבט מיהודה, ומבואר שהאיסור הוא רק במשיחה ולא בסתם מלכות וכמש" כ הרמב"ן עצמו שבלא משיחה אין זה אלא כשופטים ושוטרים, וא"כ למה נענשו הרי לא נמשחו וצ"ע. [בס' מאורי ציון להרה"ג ר' יצחק סנדר בפרק שמיני רצה לתרץ אבל נדחו דבריו בספר לב ציון על הרמב"ן כאן].

ד] הבדלים בין מלכות ישראל למלכות יהודה

ואשקוטה ואביטה בס' עטרת צבי [ח"א סי' נח] שתירץ דאע"פ שדין מלך היו גם בשאר השבטים וכמבואר ברמב"ם [פ"א ממלכים הל' ח'], הרי שמ"מ חלוקים הם ממלכי בית דוד, ומצינו. כמה חילוקי דינים מה"ת בין מלכי ישראל ומלכי ב"ד. מלכי ב"ד טעונים משיחה ומלכי ישראל אין נמשחים וכן אין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד. ועיין ברש"י סנהדרין [ק"א ב' ד"ה גמיר'] דהוא הלכה למשה מסיני, הרי דמדאורייתא חלוקים הם מלכי ב"ד ממלכי ישראל. ויסוד הדבר הוא משום שמלכות ב"ד נבחרה כדכתיב בכמה מקומות בקרא. וביסוד הדין של בחירה נאמר שרק להם המלוכה ולא אחר וע"כ אף דגם מלכי ישראל תורת מלך עליהם כיון שנתמנו ע"פ נביא אבל מ"מ עיקר המלכות לדוד ומלכי ב"ד דינם לחוד ומלכי ישראל דינם לחוד דהיינו שמלכי ישראל היו שררה בעלמא וכשופטים ושוטרים הוו כמש"כ הרמב"ן שאף שיש להם כל דיני המלכות של שום תשים שתהא אימתו עליך וכל פרשת המלוכה שייכת בהם, מ"מ אין זו המלכות הגמורה. ואפשר שזה הנשיא האמור בתורה שמביא שעיר על חטאו והגדרתו מלך שאין עליו אלא ה' אלוקיו אבל המהות המושלמת של מלכות הוי. רק במלכי ב"ד זהו מש"כ הרמב"ם שם בפ"א מהל' מלכים הלכה ח' נביא שהעמיד מלך משאר שבטי ישראל וכו' הרי זה מלך וכל מצוות המלוכה נוהגות בו אע"פ שעיקר המלכות לדוד ויהיה מבניו מלך. וכן הוא ברמב"ם בטהמ"צ ל"ת שס"ב זז"ל אמנם המלכות לבד כבר ידעת מספרי הנבואה שזכה בה דוד וכן זרעו אחריו עד סוף כל הדורות אין מלך למי שיאמין תורת משה אדון כל הנביאים אלא זרע שלמה לבד, וכל מי. שזולת זה זרע הנכבד, לענין מלכות נכרי קרינן ביה, כמו שכל זרע אחר בלתי זרע אהרן לענין עבודה, זר קרינן ביה, עכ"ל.

ועיין במכילתא פר' בא: עד שלא נבחרה ירושלים הייתה כל א"י כשרה למזבחות, משנבחרה ירושלים יצאה א"י וכו' עד שלא נבחר אהרן היו כל ישראל כשרים לכהונה, משנבחר אהרן יצאו כל ישראל וכו' עד שלא נבחר דוד היו כל. ישראל כשרים למלכות משנבחר דוד יצאו כל ישראל. והן דברי הרמב"ם שהשוה בחירת דוד לענין מלכות לענין בחירת אהרן לכהונה והיינו שלא שייכת המלכות בשלימות אלא לזרע דוד. ועיין בחידושי הגר"י על התורה פ' שופטים שביאר שענין הבחירה מרומז בקרא דאשר יבחר. ה' אלוקיך ומזה נובעים החילוקים שיש בין מלכי ב"ד למלכי ישראל, והיינו ענין המשיחה שהוא רק במלכות ב"ד וכן ענין הישיבה בעזרה, עיין ברש"י סנהדרין שם. זה מורה על המלכות השלימה. ועוד ענין מצינו שחלוקים בו מלכי ישראל ממלכי ב"ד שהמורד במלך יש רשות למלך להורגו אבל המורד במלכות ב"ד הוא הוי חייב מיתה ע"י ב"ד. ועיין ברמב"ם פיהמ"ש חלק ביסוד השנים עשר ומכלל יסוד זה שאין מלך לישראל אלא מבית דוד מזרע שלמה בלבד וכל החולק על המשפחה הזאת כפר בשם הש"י ובדברי נביאיו עכ"ל.

ומעתה נראה דהקרא דלא יסור שבט מיהודה נאמרה בזה נבואה וגם צוואה, הנבואה היא על הבחירה שיבחר דוד שהוא מיהודה ושוב לא תסור ממנו המלכות לאחר שאין מלך אלא מזרע דוד והשאר כזרים הם, וזה הוא הלא יסור שלא יהיה בחירה אחרת. אכן נאמר בזה גם צוואה שתהיה עיקר המלכות בפועל ליהודה גם שררה ושלטון יהיו ממנו וכמבואר בגמ' סנהדרין [ה' א'] גם ראשי גלויות שבבל הם מיהודה מהך קרא דלא יסור שבט מיהודה, ושם אין זה מלכות אלא שררה בעלמא, וע"כ גם זה כלול בקרא. אכן, אין זה שולל לחלוטין שלטון אחר אלא שיהיה עיקר השלטון שלו וזה מה שאמרו בירושלמי שאין מושחין כהנים על שם לא יסור שבט מיהודה בזה ענין המשיחה הוי רק למלכות השלימה שהיא לבית דוד בלבד וכשמושחין משבט אחר הרי שחולקין על מלכות בית דוד ועוברים על מה שנרמז כאן בנבואה שלא יסור שבט מיהודה. וכן מתי מלך ישראל יושב בעזרה הרי הוא חולק ומורד במלכות ב"ד ש הרי אין ישיבה בעזרה אלא למלכי ב"ד והוא חייב מיתה. וכן הוא מבואר ב סנהדרין ק"א ב'גבי ירבעם שלכן בטל העליה לרגל לירושלים שאמר שאם יבא לירושלים לא יוכל לישב בעזרה, ואם ישב בעזרה יקטלוני והיינו מדין מורד במלכות ב"ד. ועיין היטב בזה בחידושי הגרי"ז על התורה בסטנסיל שמואל ב' אות קיב'. אכן כאשר ממליכים מלך בלא משיחה אין כאן מחלוקת על מלכות ב"ד והוי כממנה שררה ושלטון. אכן, זה רק כאשר עושים לפי השעה וזה מה שעשה אחיה השילוני שהמליך את רבעם. אכן כאשר האריכו ישראל להמליך עליהם משאר השבטים מלך אחר מלך היו חוזרים אל מלכות יהודה עברו על צוואת הזקן ונענשו. וכן צ"ל בענין החשמונאים שבתחילה כשעשו לצורך שעה אין בזה משום עבירה על צוואת הזקן אכן כאשר המשיכו בקביעות יש בזה עצמו משום עבירה על הצוהנשו בהם עכ"ד.

ולא הבנתי דבריו כראוי. החשמונאים בעצמו מכס לצורך שעה ורק אח"כ עם ישראל העמידו מלכים בקביעות אחרות, וא"כ אין זה חטא של החשמונאים. ומדוייק מלשון הרמב"ן 'וכאשר האריכו ישראל להמליך עליהם מלך משאר השבטים מלך אחר מלך'.

ה] המקור לחיוב מיתה על עבירת לא יסור – כפירה בתורה

הגר"מ גיפטר צ"צ"ל תמהו [בס' פרקי תורה פ' וישב ד"ה ויתנכלו אותו להמיתו] וז"ל לא נדאג לי המקור של חיוב מיתה על עבירת הצו של לא יסור שבט מיהודה. אולי הוא מעין כפירה ביסודות האמונה המחייבת מיתה וצ"ע עכ"ל.

וראיה מפורשת לתירוצו של הגר"מ צ"ל בדברי הרמב"ם שהבאנו לעיל בהקדמה לפה"ק כשכותב את הי"ג עיקרים שמסיים את העיקר ה"ב בזה הלשון 'ומכלל יסוד דוד זה שאין מלך לישראל אלא מבית ומזרע שלמה בלבד וכל החולק על. המשפחה הזאת כפר בשם יתברך ובדברי נביאיו' עכ"ל.

וכן בס' המצוות, גם זאת הבאנו, בל"ת שס"ב, כתב עפ"י הפסוק "לא תוכל לתת לך איש נכרי" וז"ל אמנם המלכות לבד כבר ידעת מספרי הנבואה שזכה בה דוד וכן זרעו אחריו עד סוף כל הדורות אין. מלך למי שיאמין תורת משה אדון כל הנביאים אלא מזרע שלמה לבד עכ"ל. פי"ז מה שכתב הרמב"ן בלשון "שעברו על דברי זקנם וכו'" אין זה גופא לעונשם דהיינו העברת רצון יאע"ה אלא שעברם על ענין זו. של מלכות יהודה גרמה לענשם [כ"כ בס' לב ציון על הרמב"ן]. ועי' מה שכתב בקובץ ישורון [י"ז עמ' קסט] ולא נתיישוב דבריו על לבי כי לא הסביר למה היו חייבים בעונש חמור של מיתה.

[ו] שיטת הרמב"ם

והנה רבים וכן שלמים עומדים על כך שהרמב"ם חולק על הרמב"ן וסובר שלא היה פגם במלכות החשמונאים, שהרי כתב וז"ל בבית שני כשמליכי יון גזרו גזירות על ישראל וכו' עד שריחם אלוך אבותינו והושיעם מידם והצילם וגברו בני חשמונאי הכהנים. הגדולים והרוגם והושיעו את ישראל מידם והעמידו מלך מן הכהנים וחזרה מלכות ישראל יתר על מאתיים שנה וכו' עכ"ל [ואולי למד מלשון הגמרא שבת כא . שנקראת 'מלכות' בית חשמונאי –פחד יצחק חנוכה מאמר יג אות א עיי"ש] ומשמע דמנה בשבחם של בני חשמונאי מהם דהעמידו מהם מלך. וא"כ קשה, הרי עברו כאן על עבירה חמורה שלקחו את המלכות משבט יהודה,ולמה נקט גישה ת"ש דורשים לשבח" כאשר מן הראוי היה להיות מאלו הדורשים לגנאי [עי' קובץ אורייתא י קיג]. אולי כמו שהבאנו לעיל עפ"י דעת הרמב"ן שלצורך שעה מותר [אלא שה'עטרת צבי' רצה לומר שהעמידו בקביעות ובכך

חטאן], כך גם נאמר בשיטת הרמב"ם שלצורך שעה מותר היה לחשמונאים להעמיד מלך שלא משבט יהודה.וכך אמר הגריי "ד סולובייצ'יק [בקובץ בית יצחק כט עמ' 814 עי"ש], אלא שצריך לי עיון שהרי בסוף המליכו מלכים שלא משבט יהודה יתר על מאתיים שנה שמהווה סטייה בצורך שעה'. והמשיך הגריי"ד להסביר משום דהיונים רצו לחלל. קדושת המקדש ועי' י זה שהמלכות הייתה בידי הכהנים היה קיום בשמירת קדושת המקדש שעל הכהנים מוטל מצות שמירת המקדש. ועי' בס' גבורת יצחק [לגרא"י סורצקין שליט"א חנוכה ס' כב] שביאר שלדעת הרמב"ם מלך מִישראל [אפילו כהן] מנוע מלכיות ממלכי בית דוד אבל עדיין יכול להיות מלך ישראל. [גם תירץ שם איך מינו מלך שלא". עפ"י נביא, והסביר שזה רק דין לכתחילה אבל בדיעבד גם בלי נביא אפשר למנות מלך עיי"ש]. וכתב הג"ר משה שטרנבוך בספרו חכמה ודעת [עמ' תמא] שאיסור 'לא יסור' לפי הרמב"ם הוא לא להשאיר זכר למלכות בית דוד כל עוד שהם מולכים על שבט אחד,אין כל איסור ושמלך מישראל ימלוך. והחשמונאים לקחו את המלכות לצורך שעה וחטאו שעה שהשאירו לעצמם את ההמלכות אבל על מאתיים כאשר כבר לא היה צורך השעה עכת"ד. נראה מדבר שהוא הבין גם לדעת הרמב"ם חטאו החשמונאים וזה צע"ר לי, כי הרמב"אני כותב שהישועה הייתה שמלכו יותר על מאתיים שנה וללא איזכור של חטא אלא להיפך, זו הייתה הישועה. עוד כתב שם להצדיק את החשמונאים, שהמצוה למנות מלך חלה רק אחרי שכבשו את כל א"י. וראיה: המצות מחיית עמלק שחלה לפני מצות מינוי מלך נאמר 'והיה בהניח השם אלקיך מכל אויביך מסביב וכו' תמחה את זכר עמלק'. הרי שמצות מחיית עמלק ומינוי המלך מתקיים רק לאחר כיבוש הארץ לא חטאו את החשמונאים במה שלקחו את המלכות. אלא שצאצאי החשמונאים במה של לקחת את המלכות. אלא שצאצאי החשמונאים כבשו את הכל המשיכו במלכות, וזה היה חטאם אשר הביא בעקבותיו עונש. הרי שמצות מחיית עמלק ומינוי המלך מתקיים רק לאחר כיבוש הארץ לא חטאו החשמונאים במה שלקחו את המלכות. אלא שצאצאי החשמונאים כבשו את הכל המשיכו במלכות, וזה היה חטאם אשר הביא בעקבותיו עונש.

ז] למה הרמב"ם תיאר רקע היסטורי?

וצריך ביאור למה האריך הרמב"ם בסיפור ההיסטורי שלכאורה אינו נוגע להלכה, וספר הי"ד החזקה הוא כידוע ספר הלכתי ולא ספר היסטורי.

בס'מעגלי צדק תירץ שהרמב"ם מסביר למה אומרים הלל בחנוכה, וזאת עפ"י הגמרא במגילה [יד], שמביאה דברי רבא שאמר שבפורים לא אומרים הלל דאכתי עבדי אחשורוש אנן,וכאן הרמב"ם משמיענו שחנוכה היא כן עידן ההלל כי כבר לא היינו כנועים תחת ידי היוונים. ואם כי הרמב"ם פסק את טעמו של רב נחמן שאין קריאת הלל בפורים משום שקריאת המגילה משמשת תחליף להלל, יתכן שאינו בא לאפוקי מהטעם של רבא דאכתי עבדי אחשורוש אנן, ושני הטעמים נכונים. וכך מוכח מדברי האורחות חיים [הלכות חנוכה אות כח] ששני הטעמים נכונים. ושנ"מ בס' חמדת דניאל [עמ' פא] שכתב שהרמב"ם משמיענו שעלינו לומר הלל אלא שלא העיר מזה שהרמב"ם אינו פוסק טעם דאכתי עבדי אחשורוש. וכ"כ בספר יקרא דאורייתא [פרשת ויחי] ובעוד הרבה ספרים.

ולי הקטן קשה לקבל שהרמב"ם נזקק לרמז קלוש כזה, מה גם שאינו מדבר כאן בהלכות הלל אלא מאוחר יותר בפרק ג'. ויותר נראה שהרמב"ם בא לומר שכדי לקיים מצות נר חנוכה צריך לדעת מה היה הנס, והניסים של פורים ופסח וכו' ידועים, מכיון שנכתבו בכתבי הקודש ולא היה צורך לספר עליהם ואילו נס מלחמת החשמונאים לא כתוב במקורות הקלאסיים שלנו והיה צורך לספר, עיין בזה בקובץ עיטורי מנחה [עמ' קצ].

ח] קשה על הרמב"ן - מהגמרא משמע שלמלך ישראל יש דין מלך

דברי הרמב"ן שאין דין מלך למלכי ישראל לכאורה קשים להולמם, שהרי שנינו בהרורות דף י"א ב' 'מלכי ישראל ומלכי בית דוד אלו מביאים לעצמם ואלו מביאים לעצמם' [שעיר על שגגתם כדן מלך] משמע בפרוש שדין מלכים היה למלכי ישראל. ובירושלמי [שם פ"ג הל' ב']שעד יהוא בן נמשי היה להם דין מלך 'מכאן ואילך ליסטייא היו נוטלין אותה'.

ותירץ הרה"ג רמ"צ נריה [מאורות נריה 'על חוקיות של מלכות חשמונאים' עמ' 17והלאה] שדין זה של קרבן שעיר אינו תלוי בדין מלך ככל משפטו וחוקתו אלא במי שהוא שולט ואינו כפוף למישהו 'איזהו נשיא, זה מלך שאין על. גביו אלא ה' אלקיו' [הרורות י"א']. לדעת הרמב"ן גם אם לא היו אלא כשופטים ושוטרים ששלטו למעשה היה להם דין נשיאים מלכים לגבי קרבן שעיר על שגגתם ע"כ. ויש שרצו לדון גם בדעת הרמב"ם אם בכתבו 'מלכים'כוונתו למשמעות ההלכתית-פורמלית של מלכות או שמא כוונתו ששלטו. והפשטות שמלכו כפשטו.

ט] לאור דברי הרמב"ן יש להבין מדוע לא מצאנו שמחו חכמי ישראל בחשמונאים על חטאם ?

וחמותי ראיתי אור בס'אמת ליעקב [לגר"י קמנצקי זצ"ל עמ' רלח] שכתב כך: ונראה בביאור הדבר על פי מה שייסדתי כמה פעמים בינו, והבאתי כמה ראיות לזה, כי בית שני מלכתחילה לא נועד על מנת להתקיים לעולם. כלומר, זה היה ידוע לחכמי ישראל שהבנין הזה לא יעמוד לעולמים נוסד אלא בשביל תקופת התכוננות לתקופת הגלות הארוך שעדיין אנו חסות ממנה. והיינו שבתקופה ההיא נכתבה התורה שבעל פה עלי ספר והותקנו גזירות וסייגי חז"ל, הכל בשביל להכניס לתקופת הגלות המרה. ומחמת שלא רצו חכמינו שיחשבו ההמון כי תקופת בית שני היא הגאולה השלמה לכן להשאיר כמה דברים בצורתם הגלותית. שפת הגלות ולא לשון הקודש שפת ארץ ישראל הארון הקודש לא היה בקדש הקדשים תוך זו. ונראה גם להקים אז מלך מבית דוד לא רצו חכמינו כי כינון המלוכה בעת ההיא הייתה מתפרשת כאילו התקופה הזאת היא תקופת הגאולה השלמה.

ואתי שפיר לפ"ז גם מה שמצינו בספר החשמונאים [א' י"ד כ"ז מ"ז] שבשעה שקבלו העם את שמעון למנהיגם קבלוהו רק בתור נשיאה זמני ולא למלך עיי"ש והיינו משום בא"י והיו תחת שלטון היוונים בבחינת גלות ולא היה שייך האיסור. וטענתם הייתה שאחרי הנצחון וסיום הגלות היו צריכים להחזיר המלוכה לשבט יהודה. וע"ע פרי צדיק על חנוכה שהכניסו מסמלים מלכות תורה שבעל פה ובדיקוק תכונה זו זוקקה מהם לקחת המלוכה נגד יון [עיי' בספר ימי חנוכה לג"ר דוד כהן ס' כד מה שהאריך בזה].

י] מלכות התורה

ועיי' בספר בד קודש [מועדים עמ' תמא] שכתב להמתיק ענינים ששבת לוי מסמל תורה והיה אז צורך השעה להמליך התורה. והוסיף שהדין 'לא יסור שבט מיהודה' שייך רק בא"י והיו תחת שלטון היוונים בבחינת גלות ולא היה שייך האיסור. וטענתם הייתה שאחרי הנצחון וסיום הגלות היו צריכים להחזיר המלוכה לשבט יהודה. וע"ע פרי צדיק על חנוכה שהכניסו מסמלים מלכות תורה שבעל פה ובדיקוק תכונה זו זוקקה מהם לקחת המלוכה נגד יון [עיי' בספר ימי חנוכה לג"ר דוד כהן ס' כד מה שהאריך בזה].

י"א]שיטת הר"ן

הר"ן בדרשותיו [דרשה ז] חלק על הרמב"ן וכתב שלא יסור שבט מיהודה ומחוקק מבין רגליו אינו לאו כי אם על דרך ההודעה וההבטחה. כלומר שעם היות שיחטאו מלכיהם עדיין לא יגיע עונשם שתסור ותסתלק מהם המלוכה לגמרי. עוד כתב שאין הבטחה זו חלה מיד ומתמשכת על כל הדורות ולא הבטיחו יעקב ליהודה אלא שמעת שהתחיל המלוכה לא תסור ממנו ואין ההסרה נופל אלא בדבר שכבר התחיל עכ"ל. והוסיף שעל מלכות בית חשמונאי אין קושיא כלל משום שלא הבטיחו שלא יתמנה אדם בשררה מן השררות אם אינו משבט יהודה ובמלכים שמלכו בבית שני לא היתה מלכותם מצד עצמם כלל אבל היו כפקידים למלך פרס ורומי גם לזולתם מן המלכים עכ"ל.

וחזי היות בפירוש 'יד לחכמה' על הספר משך חכמה [פ' לך לך אות ו] שהראה שהרמב"ן לשיטתו שמה שנאמר בדרך סיפור והבטחה שכך יהיה [עי' להלן שכך דעת הרמב"ן שכאן יש הבטחה], הוא גם ציווי, ולפ. "ז ביאר שאף שאינה אלא הבטחה, מ"מ "עברו על דעת אביהם וצוואת הזקן" ושטלו את המלוכה. ועיי"ש שביאר שאין כן דעת הרמב"ם ולשיטתו מה שנאמר בדרך סיפור אינו ציווי.

עוד כתב הר"ן דבר נוסף, שכל ההבטחה היא כשיש מלכות בישראל שתהא משבט יהודה אבל בהיות ישראל בגלות אין מלך ואין שר לא הובטח שבט יהודה שתשאר לו הממשלה.

י"ב[רמב"ן - גם הבטחה וגם ציווי

יש שלמדו שנחלקו הרמב"ן והר"ן, שהרמב"ן סובר שלא יסור הוא צווי והר"ן סובר שהוא הבטחה אבל עיון מדוקדק ברמב"ן יגלה שהוא סובר שבנוסף לציווי יש גם הבטחה, שכתב וז"ל והנביא לא יבטיח את ישראל שלא ילכו. בשבי... אבל ענינו שלא יסור שבט מיהודה אלא אחד מאחיו, כי מלכות ישראל המושל עליהם יהיו ולא ימשול אחד מאחיו עליהם. ומבואר משלונו - "לא יבטיח" -שבהבטחה עסקינן. וכן מבואר בס' ויכוח הרמב"ן [כתבי הרמב"ן]. "ן שד-שה" "... אבל הנביא הבטיחו ליהודה מלכות ישראל שלו וכו'" עיי"ש.

י"ג[ שיטת הרשב"א

ובתשובות הרשב"א [ח"ד סי' קפ"ז] כתב מה שטוען נגד יצרני חכם: "וז"ל אמרתי אמיתות פירוש הפסוק כך לא יסור שבט מיהודה לעד כי לבסוף יבא שילה שהוא מזרעו ותשוב אליו הממלכה והדבר בזה לפי שכל השבטים היה. להם מלך או שופט ואין אחד מכולם שלא היה לו שררת מלכות או שופט אבל מפני שאינה נחלה להם, כשסרה שרה לעולם אבל שררת יהודה ירושה היא לו עיקר הממלכה תהיה. והשרה היא נחלתו ואם תסור ממנו לא תסור לעולם כמו ססרה משאר השבטים כי בסוף הזמנים יבא שילה שהוא המשיח מזרעו ולא יקהת עמים כי תשוב ירושתו לו כי הממלכה שלו היא, ומלת במקום הזה כמו לעד כלומר לא סור שבט מיהודה לעד כי יבא שילה וכו'.ומצינו עד כמו לעד דכתיב שוכן עד וקדוש שמו שהוא כמו שוכן לעד והוא שתרגם המתרגם לא יעדי עביר שלטן מדכית יהודה וספרא מבני בנאי עד עלמא דייטי משיחא דדיליה היא מלכותא עכ"ל.

הרי לנו שהרשב"א ז"ל פירש 'לא יסור שבט מיהודה' כי לא יסור שבט מיהודה לעד ר"ל גם כי יסור משום מה בתקופות שונות שבט מיהודה וימלכו בישראל משבטים אחרים אבל זה לא יהיה לעד, והיינו דלא שלל ולא מנע מלכות ביניים. משבטים אחרים [וא"כ לא חטאו מלכי בית חשמונאי] והסתמך הרשב"א על כך ע"ד הגמ' ב סוכה ד' כ"ז דאיתא אין לך כל שבט ושבת מישראל שלא העמיד ממנו שופט וכו' ע"ש. ועיין בס' לב ציון[עמ' צו להרה"ג א"ל לופיאנסקי שליט"א] מה שכתב בזה.

ותבט עיני בשו"ת ציי אליעזר שכתב שהרמב"ם הבין את הפסוק כמו הרשב"א עפ"י דברי הרמב"ם הל' מלכים בפ"א ה"ט וז"ל הרמב"ם בהלכה ט' ז"ל מלכי בית דוד הם. העומדים לעולם שנאמר כסאך נכון עד עולם אבל אם יעמוד מלך משאר ישראל תפסק המלכות מביתו נאמר לירבעם אך לא כל הימים עכ"ל. אלא שיש מיוחד בירושלים להעמיד מלך דוקא מבית דוד כמו שכתב בהלכה י' ואין ממנין אותן בירושלים לעולם אלא מלך. ישראל מזרע דוד.

י"ד[ שיטת האברבנאל



שיטה נוספת היא שיטת האברבנאל בפ' עה"ת פרשת ויחי שמצד א' דחה את דברי הרמב"ן שלא יסור שבט מיהודה הוא לאו וס"ל דהוי הבטחה כהר"ן. אך מאידך גיסא דחה את דברי הר"ן הנ"ל שכתב שהיו רק פקידים ולא מלכים וס"ל דהוי מלכות ממש כי הם פרקו עול היוונים ולא היו נכנעים לפרסיים ואמנם עם הרומיים עשו שלום וברית אחרים אבל לא נשתעבדו להם. וכתב עוד שיעקב אבינו לא הזכיר בדבריו מלכות כי אם שבט והיינו כל מינוי מעלה והנהגה ושררה על יתר אחיו ועוד לפני מלך ישראל היה יהודה גדול על אחיו גם בימי יוסף ולכן היו הולכים אחר עצתו וגם לדגלים היה דגל מחנה יהודה החונים קדמה. וכן בחנוכת המזבח הקריב נחשון בן עמינדב למטה יהודה ראשון. וכשזכר האנשים אשר ינחלו את הארץ לישראל זכר לראשונה את כלב בן יפונה משבט יהודה. אבל גם בזמן בית שני היה ייצוג של שבט יהודה ואפילו בזמן החשמונאים היה נגיד בירושלים משבט יהודה והוא היה ראש הסנהדרין כדי לקיים לא יסור שבט מיהודה.

ט"ו] לימודי זכות על החשמונאים

בקובץ המעיין ניסן תש"ע [עמ' 98] הוכיח מספר המכבים שהמכבים הקפידו לא להשתמש בתואר "מלכות" או "מלך" וסרה תלונת הרמב"ן [שבזמנו עוד תורגם ספר המכבים מיוונית ללשון הקודש. אבל כבר ציינו לעיל שהגמרא עצמה קוראת לה מלכות בית חשמונאי]. וכבר קדם לו בהערה זו בספר ח"י חנוך [לג"ר חנוך זונדל גרוסברג זצ"ל עמ' עה] והוסיף דבמנחת חינוך מצוה ק"ז כתב ומה ביוסיפון פרק כ' יהודה מכבי נמשח למשוח מלחמה דהיינו דהוי נקראים כן לכבוד אבל לא היה להם. כלל קדושת משוח מלחמה לענין ה' דברים מפני חסרון שמן המשחה.

השל"ה הקדוש[פרשיות וישב-ויגש דרשה צאן יוסף] הצדיק את החשמונאים שהם חושבים שהמלכות שייכת בעיקר לכהנים ושבט יהודה זכו מזרע האם מכוח תמר אשת יהודה שהייתה בתו של שם גם כהן וגם מלך. ורבים אחרים כתבו שאלישבע בת אהרן הייתה אשת נחשון. נשיא שבט יהודה וסברו החשמונאים שמכוח כהונתה זכו שבט יהודה למלכות.

בס' השיר והשבח [עמ'קיט] כתב שהחשמונאים היו מצאצאי פינחס שהתייחס מצד אמו ליוסף הצדיק. ומשיח בן דוד לא יכול לבוא לפני משיח בן יוסף, וא"כ הם הכתירו כמלכים לסלול את הדרך למלכות בית דוד עיי"ש.

ט"ז] גם וגם

עוד נקודה למחשבה: אנחנו נוטים להדביק תווית של "צדיק" או "רשע" לבני אדם פשוט להבחין במורכבות של אישיותם. רובא דרובא דרובא של בני אדם אחד מורכב מצדדים טובים יותר וצדדים אפלים יותר ושני אחדים שוכנים בגוף. הרמב"ן כותב 'כי היו חסידי' עליון ואלמלא הם נשתכחו התורה והמצוות מישראל ואעפ"כ נענשו עונש גדול, מצד אחד חסידי' עליון [ועי' מסילת ישרים בהגדירו 'חסידי' כמי שעושה מעל ומעבר לדרוש, הם היו לא רק חסידים אלא חסידי' עליון. ] ואלמלא הם נשתכחו התורה והמצוות מישראל ומצד שני חטאו ונענשו בעונש חמור.מה דינם, איפוא, להיסטוריה, לשבט או לחסד? התשובה היא - גם וגם.

יש גם לציין מה שראיתי באיזה מקומן, שיש משמעות אקטואלית לשמחת החנוכה שחוצה מימים ההם עד הזמן הזה. הרי נאמר בעבודת זרה ח: שעם ישראל מלך בבית שני יחד עם הרומאים, כמה ממלכי ישראל הרשיעו עד מאד הורדוס יונאי שהרגו חכמי ישראל [ועי' רמב"ם פיהמ"ש יומא א, ג], ובכל זאת חוגגים [לפי הרמב"ם] את חזרת המלכות לישראל,וד"ל. אבל בספר עולת יצחק [עמ' רמ] הביא מדברי הרמ"ע מפאנו ורבי צדוק הכהן [תקנת השבין אות ה] שאז שלטו חכמי התורה יחד עם המלכים הרשעים, וכתר תורה השלים לכתר מלכות עיי"ש וא"כ התורה אכן שלטה בכיפה.

וע"ע סוגיא עניפה זו בדברי מרן שנאמרו בשנת תשכ"ה שהובאו בס' רשימות לב, משפט המלוכה [לגר"י גרשוני הל' מלכים א ח], באר מרים [לגר"ד מן הל' מלכים א ח-ט] מועדים וזמנים. [ח"ז סי' רמ"ג], שמן ראש [חנוכה עמ' קלח], בס' דולה ומשקה [עמ'צו והלאה, רפח והלאה], להודות ולהלל עמ' כד והלאה, מאורות ירושלים [קובץ ועמ' רמב והלאה]. [מנחת אהרן [פרשת ויחי], שמועות ראייה [לגראי"ה קוק צ"ל שנת תרפ"ט], שו"ת משפט כהן [עמ' שלו שלז] ומאמר מחקרי מקיף בספר זכרון לאלי שפר הי"ד [תלמיד ישיבת הכותל] בעמ' 83 והלאה].

סיימתי כ"א חשון התשע"ג פה גלות נואו יורק

ברוך הנותן ליעף כח ולאינן אונים עצמה ירבה!!